

Народне господарство — Х. Н. Ардасенов, А. К. Джанаєв	177	Польська об'єднана робітничка партія — П. М. Калениченко	366
Охорона здоров'я	177	Польське визвольне повстання 1863—64	367
Культура — Х. Н. Ардасенов, А. К. Джанаєв, М. А. Литвиненко	177	Польсько-радянська війна 1920 — А. Д. Ярошенко	369
Пізнання теорія — В. Л. Шинкарук	198	Польща	370
Пік В.—В. В. Пустогаров	200	Населення	370
Пікінерів повстання 1769—70 — К. Г. Гуслистий	202	Державний устрій	370
Піонерська організація України — М. М. Миронов, В. С. Шевченко	208	Природа — К. І. Геренчук	370
Пісня — М. М. Гордійчук	219	Історія — І. Д. Кундюба	370
Плазуни — В. І. Тарашук	230	Українці в Польщі — І. Ф. Євсєєв, Р. Я. Пилипчук	374
Плакат — В. І. Касяня	231	Політичні партії, профспілки та громадські організації	375
Планети — І. Г. Коляницький	233	Народне господарство — В. П. Демченко	375
Планомірного, пропорційного розвитку народного господарства закон — П. Т. Городній	235	Охорона здоров'я — А. П. Ревенко	377
Планування народного господарства — І. П. Величко	236	Народна освіта, наукові та культурно-освітні установи — В. З. Смаль	377
Пластичні маси — К. А. Корнев	241	Преса і радіомовлення	378
Плеханов Г. В. — М. А. Бессарабов	250	Література — Г. Д. Вервес	378
Побутовий жанр — Л. Г. Членова	270	Архітектура — Ю. Ф. Хохол	379
Повість — Я. П. Білоштан	274	Образотворче мистецтво — І. М. Блюміна	379
Повітряний транспорт — М. К. Роздобудько	278	Музика — А. І. Герман	380
Повітряні маси — І. Н. Пономаренко	278	Театр — М. І. Рудницький, Р. Ф. Кирчів	380
Податки — В. М. Суторміна	286	Кіно	381
Поділ праці — Л. М. Корецький	292	Порівняльна анатомія — В. Г. Касьяненко	396
Подільський економічний район — А. С. Сич	294	Порівняльно-історичне мовознавство — А. О. Білецький	397
Подразливість — Д. С. Воронцов, Г. П. Білокінь (подразливість у рослин)	296	Порок серця — О. А. Айзенберг	400
Поезія — В. М. Лесин	298	Порошкова металургія — Р. О. Андрієвський	401
Поема — В. П. Іванисенко	298	Порт — А. М. Базилевський	402
Пожежні машини — В. М. Скворцов	300	Портрет — В. А. Афанасєєв (портрет в образотворчому мистецтві), М. П. Гнатюк (портрет в літературі)	404
Пошки державні — Б. В. Сорочинський	303	Португалія	405
Позитивізм — М. І. Третяк	304	Державний устрій	405
Позичковий капітал — І. С. Бем	305	Природа	406
Покарання — Ф. Г. Бурчак	307	Населення	406
Покровський М. М. — М. І. Кузнецов	311	Історія — В. Н. Гулевич	406
Полігонометрія — А. С. Харченко	320	Господарство	408
Поліграфічна промисловість — Ф. П. Азаренко	320	Освіта	408
Поліетилен — А. П. Греков	322	Медико-санітарний стан	409
Полімери — А. П. Греков	323	Література — В. С. Харитонов	409
Поліомієліт — І. Л. Богданов	326	Архітектура	409
Політехнічна освіта — О. Г. Дзєверін	330	Образотворче мистецтво — О. К. Школярєнко	409
Політика — М. К. Скудар	331	Музика	409
Політична економія — З. П. Шульга	332	Театр	410
Полтава	345	Кіно	410
Історія — В. Н. Жук, Н. Х. Пайдьом, З. М. Суховська	345	Посполиті селяни — К. І. Стецюк	417
Господарство — І. А. Олещенко	346	Посухостійкість рослин — К. М. Ситник	422
Культура — М. Д. Онішко (народна освіта, культосвітні установи)	346	Потебня О. О. — І. К. Білодід	424
Полтавська битва 1709 — О. П. Маркевич	348	Потокове будівництво — В. О. Голосов	428
Полтавська обласна партійна організація — М. К. Кириченко, І. А. Олещенко	349	Потокове виробництво — П. Ф. Харченко	428
Полтавська область	350	Походження життя — О. Я. Рашба	434
Природа	350	Походження людини — І. Г. Підоплічко	435
Населення	351	«Правда» — Л. Д. Алексєєв	440
Господарство — М. К. Кириченко, І. А. Олещенко	351	«Правда України» — М. К. Білогуєв	442
Охорона здоров'я	352	Праві соціалісти — А. В. Санцевич	444
Культура — О. В. Плакида (народна освіта), Г. А. Шапоренко (культурно-освітні установи), А.-Л. С. Вайнгорт (архітектура)	352	Право — П. О. Недбайло	446
Поля теорія — О. С. Парасюк	357	Право власності — М. В. Гордон	448
Поля фізичні — О. З. Жмудський	357	Правобережна Україна — І. О. Гуржій	451
Поляки — В. І. Козлов	358	Правопис — Ю. М. Доленко	453
		Православ'я — В. К. Танчер	454
		Прага — Г. К. Макаренко (господарство), Р. І. Придатко (архітектура), І. М. Гранчак (історія)	455
		Прагматизм — М. С. Шлепаков	457

її виконати певну вимогу. За рад. правом, П. як намір до вчинення злочину, за загальним правилом, покарання не тягне, оскільки особа ще не вчинила певних дій, які б свідчили про її волю втілити свій намір в життя (див. *Замах*). В окремих випадках радянське кримінальне законодавство передбачає відповідальність за П. як за самостійний злочин. Отож, П. вчинити вбивство, якщо є реальні підстави побоюватися виконання цієї погрози, карається позбавленням волі (ст. 100 КК УРСР). Здебільшого ж П. є засобом психічного впливу на особу, засобом примушення виконати певну вимогу. В ряді випадків така П. становить значну суспільну небезпеку, оскільки вона може паралізувати волю потерпілого і завдати шкоди благам, що охороняються правом, а тому тягне кримінальне покарання. Так, П. вбити, завдати тяжких тілесних ушкоджень, спалити майно якоїсь службової особи або громадського працівника, застосовувана з метою припинити службу чи громадську діяльність або змінити її характер в інтересах того, хто погрожує, карається позбавленням волі (ст. 190 КК УРСР). П. може бути також засобом вчинення злочинів, зокрема таких, як грабіж, розбій, згвалтування тощо.

Вчинення злочину під впливом П., за рад. правом, є обставиною, що пом'якшує відповідальність, а за певних умов (див. *Крайня необхідність*) і зовсім звільняє від неї.

«ПОД ЗНАМЕНЕМ МАРКСИЗМА» — щомісячний філософський та громадсько-економічний журнал. Видавався з січня 1922 до червня 1944 у Москві. В 1922 у № 3 журналу вперше опублікована програмна філософська праця В. І. Леніна «Про значення войовничого матеріалізму».

ПОДАГА — персонаж міфології балтійських слов'ян. Жіноча паралель *Дажбога*, богиня жнив, добра і достатку. Згадується *Гельмольдом*.

ПОДАГРА (від грец. *πους*, род. в. *ποδός* — нога і *ἄγρα* — пастка) — хронічна хвороба, пов'язана з порушенням регуляції пуринового обміну (перетворення в організмі *пуринових основ*). При П. в тканинах навколо суглобів, в хрящах та сухожилках відкладаються сечові кислоти. Хворіють переважно люди похилого віку. Розвиткові П. сприяють надмірне вживання м'яса, алкогольних напоїв, малорухливий спосіб життя, переїдання. Захворювання характеризується нападами болю в суглобах, припуханням їх (напади іноді супроводяться підвищенням т-ри тіла). Поступово суглоби деформуються, обмежується їхня рухливість. Спостерігаються розлади з боку травного тракту — підвищення кислотності шлункового соку, печія, хронічний коліт. Часто поряд з П. у хворих виявляються й ін. порушення обміну речовин (жовчнокам'яна хвороба, діабет тощо). Лікування: дієта (забороняється вживати смажене м'ясо, печінку, м'ясні і рибні відвари, бобові, щавель, шпінат). Рекомендують більше пити. Застосовують лікарські препарати атофан, уродан, кортизон, а також лікувальну гімнастику, фізіотерапію, курортне лікування (Єсентуки, Сочі-Мацеста, Цхалтубо, Березівські мінеральні води). **П р о ф і л а к т и к а**: заняття фізичною культурою, раціональне харчування, зміцнення нервової системи.

ПОДАТКИ — обов'язкові платежі в державній або місцевій бюджеті, що їх вносять приватні особи, підприємства та установи. Виникнення податків зв'язане з утворенням держави. «У податках,— писав К. Маркс,— втілено економічно виражене існування держави» (Маркс К. і Енгельс Ф. Твори, т. 4. К., 1959, с. 297). Джерелом П. є нац. дохід країни. Соціально-економічна природа П., їх призначення і вплив на економічне та політичне життя країни визначаються суспільним ладом. За капіталізму П. є частиною нац. доходу, що примусово вилучається д-вою для покриття своїх витрат. Вони, гол. чин., становлять матеріальну базу капіталістичної д-ви, бо її бюджетні доходи від держ. власності надзвичайно малі. Податкова система і податкова політика капіталістичних країн є перш за все знаряддям перекладання витрат д-ви на трудящих, знаряддям класового панування буржуазії. Як гол. джерело доходів у бюджетах капіталістичних д-в, П. є засобом додаткової експлуатації трудящих. Через П. капіталістична д-ва скорочує оплачену працю робітничого класу, а також доходи ремісників, дрібних фермерів, селян. До платників П. в капіталістичних д-вах належить і буржуазія, але джерелом сплачуваних нею П. є *прибуток*, створений працею робітників. Буржуазія перекладає свої П. на плечі трудящих через систему цін, зниженням заробітної плати робітникам та ін. методами. У податкових законодавствах капіталістичних країн передбачені численні пільги платникам-капіталістам, які, крім того, всіма засобами приховують свої доходи від оподаткування. Переважна частина П., що надходить в бюджет, витрачається в інтересах капіталістів. Вона використовується, по-перше, для фінансування апарату капіталістичної д-ви та, по-друге, для прямого збагачення класу капіталістів (за рахунок П. бурж. д-ви розміщують серед великих підприємств високоприбуткової військової та ін. замовлення, надають їм субсидії, експортні премії тощо).

Для періоду імперіалізму і заг. кризи капіталізму характерне зростання податкового пограбування трудящих. Якщо перед першою світовою війною П. становили 5—15% нац. доходу головних капіталістичних країн, то напередодні другої світової війни вони досягли 15—25%; 1960 у США П. становили 26,7%, Англії — 34,0%, Франції — 32,1% нац. доходу. У США, Англії, Франції, ФРН податкові платежі становлять прибл. 1/3 заробітку робітника середньої кваліфікації. В Англії у вигляді податків стягується коштів стільки ж, скільки внаслідок втрати своє значення внаслідок придбання продовольства, одягу та взуття.

П. поділяються на *прямі* та *посередні*. Прямі П. стягуються з зафіксованого доходу платника або з вартості майна, що йому належить. Серед прямих П. розрізняють ще П. реальні та особисті. Прямими реальними П. оподатковується майно або дохід за зовнішніми ознаками, незалежно від розміру доходу (поземельний, подомовий, промисловий податок, П. на доходи від цінних паперів). Ця форма П. виникла за феодалізмом і втратила своє значення вже в період імперіалізму з розвитком особистих П. Особисте оподаткування відоме з часів Римської імперії (подушний податок в провінціях, подушні податки у Франції 15—16 ст.). За імперіалізму розвинулись три види особистих П.—прибутковий (осн. вид), помайновий та податок з подарувань і спадщини. Прибутковий податок вперше запроваджено в Англії 1842, Німеччині — 1891, США — 1913, Франції — 1914. В період імперіалізму прибутковий податок перетворився в пода-

ток на заробітну плату. Внаслідок зниження оподаткованого мінімуму збільшується кількість платників податків. За 1938—58 кількість платників прибуткового податку у США зростає з 4 до 50 млн. чол., в Англії — з 3,6 до 18 млн. чол. (72 і 75% самодіяльного населення).

У фінансовій політиці капіталістичних країн існують різні системи прямого оподаткування: *пропорційне, прогресивне та регресивне*. При пропорційній системі П. стягуються однаковими частками, незалежно від розміру доходу. При прогресивній системі процент стягуваного податку збільшується в міру збільшення доходу платника. При регресивній системі процент податку зменшується в міру збільшення доходу. Загострення класової боротьби змушує бурж. д-ви запроваджувати прогресивне оподаткування доходів великої буржуазії. Проте монополістична буржуазія, вдаючись до *комерційної таємниці, фальсифікує баланси та звіти, приховує дійсні розміри своїх прибутків і ухиляється від сплати значної частини П.* В капіталістичних країнах поширені *посередні П.*, що стягуються з населення шляхом підвищення цін на товари — переважно предмети першої потреби. Зовні ці П. виступають як плата, що стягується з усіх груп населення однаково. Насправді ж чим бідніша людина, тим більшу частку свого доходу віддає вона д-ві у вигляді посередніх податків. «Малоїмуща і неімуща маса становить $\frac{1}{10}$ усього населення, споживає $\frac{1}{10}$ усіх оподаткованих продуктів і платить $\frac{1}{10}$ усієї суми посередніх податків...» (Ленін В. І. Твори, т. 5, с. 300). До системи посереднього оподаткування належать: *акциз, фіскальні монополії* (див. *Державні монополії*) та *мити*. Крім акцизу, в капіталістичних країнах на всі товари (або на групи товарів народного споживання) встановлюється податок з обороту — «універсальний акциз», який через ціну товару перекладається на споживача.

Трудящі капіталістичних країн під керівництвом комуністичних і робітничих партій ведуть вперту боротьбу проти надмірного оподаткування робітників і селян. Вони вимагають скасування найважчих для трудящих посередніх П. та встановлення високих прогресивних П. на прибутки буржуазії. Апологіти *державно-монополістичного капіталізму* — Дж.-М. Кейнс (Англія), Л. Чандлер та Д. Марш (США) намагаються виправдати податковий тягар, який несуть трудящі маси, і довести, що високі П. на прибуток можуть знизити «ділову активність» капіталу та «стимулювати підприємства». Інші бурж. економісти прагнуть довести «нефективність» оподаткування високих прибутків.

П. за соціалізму принципово відмінні від П. за капіталізму. В соціалістичних країнах П. не виражають відносин експлуатації. В *перехідний період від капіталізму до соціалізму* П. є одним з методів мобілізації коштів в інтересах соціалістич. перебудови суспільства і використовуються також як засіб обмеження і витіснення капіталістич. елементів. За соціалізму П. також є одним з методів мобілізації коштів для комуністич. будівництва. Осн. частину платежів неподаткового характеру у СРСР та ін. соціалістич. країнах в держ. бюджет сплачують держ. підприємства та органі у вигляді *відрахувань від прибутків та податку з обороту*. Ці платежі становлять 91% (1962) в доходах бюджету СРСР. Частка податкових платежів населення постійно знижується. В доходах держ. бюджету СРСР 1962 вона становить 7%. П. з населення в СРСР є обов'язковими платежами д-ві, через які здійснюється перерозподіл певної частини особистих доходів громадян з метою фінансування комуністичного будівництва, і таким чином мають суспільно поворотний характер. Сума виплат і пільг, які одержує населення від д-ви, набагато перевищує суму П. На 1962 асигнування на суспільні фонди в СРСР становили 28,7 млн. крб., або 35,7% бюджетних витрат.

В ході соціалістичного будівництва в СРСР змінювалися завдання П. Рад. д-ва в податковій політиці проводила чітку класову лінію. В період експропріації великої капіталістичної власності основою податкової системи були високопрогресивні П. на доходи буржуазії та високі посередні П. на предмети розкоші. Застосовувались також надзвичайні П. і контрибуції. Податкова політика спрямовувалась на експропріацію буржуазії і мала на меті забезпечити ресурсами держ. заходи соціалістичної перебудови суспільства. Натуралізація госп. відносин в період громадян. війни та іноземної інтервенції викликала різке зниження грошових П. Фінансовими ресурсами країни стали її безпосередні економічні ресурси. Найважливішим видом стгнення була *продрозверстка*. В період непу знову застосовувались грошові П. (у т. ч. акциз), якими оподатковувались гол. чин. куркульські та дрібнокапіталістичні елементи. Багатоукладність економіки того періоду зумовила в СРСР численність П. Податковою політикою Рад. влада регулювала і обмежувала нагромадження капіталу в капіталістичному секторі, сприяла розширенню соціалістичного сектора. З розширенням і зміцненням соціалістичного сектора багато П. стали зайвими. Податковою реформою 1930—31 Рад. уряд ліквідував велику кількість П. та уніфікував податкові платежі соціалістичних підприємств у держ. бюджет.

З перемогою соціалізму зникла необхідність у П. як засобах боротьби проти капіталістичних елементів. П. з населення, держ. та місцеві, узаконені Конституцією СРСР. До держ. П. належать: *прибутковий податок з кооперації, прибутковий податок з колгоспів, прибутковий і сільськогосподарський податок з населення, податок з холостяків, одиноких та малосімейних громадян та держ. мито*. До місцевих П. належать: *податок з будівель, земельна рента, збір з власників худоби і транспортних засобів та разовий збір на колгоспних ринках; вони надходять у відповідні міські, селищні та сільські бюджети*.

Прибутковим податком з кооперації оподатковується балансовий дохід статутних кооп. підприємств і орг-цій. Так, споживча кооперація сплачує пропорційно 35% від суми балансового доходу. Грошові і натуральні доходи колгоспів оподатковуються за ставкою 12,5% від оподаткованого доходу. Відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 18 грудня 1958 з оподаткованого доходу колгоспів виключаються: суми, витрачені на госп. та виробничі потреби, на допомогу інвалідам та непрацездатним колгоспникам і т. п. Продукція колгоспів, що підлягає оподаткуванню, оцінюється за держ. закупочними цінами. Прибутковим податком з населення оподатковуються робітники, службовці, літератори, актори, лікарі, мустарі та громадяни, що мають самостійне джерело доходів (приватна практика лікарів, адвокатів та ін.). Ставки прибуткового податку з населення диференційовані за категоріями платників та видами доходу. С.-г. податком оподатковуються г-ва колгоспників та одноосібників від площі земельної ділянки, що є в їхньому користуванні. З метою піднесення матеріального добробуту трудящих сел та посилення заінтересованості колгоспників у кращому використанні земельних ділянок законом 1953 встановлені тверді ставки с.-г. податку з 0,01 за землі, що є в особистому користуванні колгоспників. Ці ставки диференційовані по республіках, областях і районах СРСР. Ставки для г-в одноосібників удвічі більші. Г-ва переселенців, інвалідів, військовослужбовців користуються пільгами. П. на холостяків, одиноких і малосімейних громадян стягуються з робітників і службовців віком від 20 до 50 років з чоловіків та від 29 до 45 років з жінок. Платниками цього податку є особи, що оподатковуються прибутковим податком і не мають дітей, за винятком одиноких жінок.

В період розгорнутого будівництва комунізму в міру неухильного зростання соціалістич. нагромаджень Рад. д-ва дістає можливість перейти до політики поступового скасування П. з населення. Відповідно до рішень 5-ї сесії Верховної Ради СРСР 5-го скликання з 1 жовтня 1960 було припинено стягування прибуткового П. і П. на холостяків, одиноких і малосімейних громадян СРСР з робітників

і службовців, що одержували за місцем осн. роботи зар. плату до 50 крб. (за новим масштабом цін), і були значно знижені ставки П. з заробітку від 51 до 60 крб. З 1 жовтня 1961 від сплати П. звільнено ще значну частину трудящих — всіх робітників і службовців, що одержують до 60 крб., а тим, що одержують від 61 до 70 крб., — значно знижено розмір П. Вигода, яку в результаті цього дістало населення в розрахунку на рік, становить бл. 800 млн. карбованців.

В європейських країнах народ. демократії осн. доходами бюджетів є надходження від соціалістичного сектора у формі податку з обороту, відрахувань від прибутків та виробничих відрахувань (НДР), що становлять 90—97% доходів у бюджет. П. з населення і неусуспішених г-в посідають другорядне місце: 4,2% в Болгарії (1960), до 10,6% в Угорщині (1959), 10,9% в Чехословаччині (1960). П. в країнах народ. демократії мають поворотний характер. Бюджетні асигнування на соціально-культурні заходи в 3—4 рази перевищують надходження від П. Найголовнішими П. є прибутковий, с.-г., промисловий, врівнювальний (Польща). Податкові ставки для несоціалістичного сектора вищі, ніж ставки для соціалістичних підприємств. У КНР П. становлять 38,3% (1959) бюджетних доходів. П. сплачують всі сектори. Переважна частина П. надходить від соціалістич. сектора. Податкова сист. включає: П. з товарообороту, торговельно-промисловий, с.-г., податок на сіль, мито. Існують місцеві П. з будівель у містах, на операції з нерух. майном, на забій худоби та ін.).

Лит.: М а р к с К. Моралізуюча критика і критикує мораль. — Промова про свободу торгівлі. В нн.: М а р к с К. і Е н г е л ь с Ф. Твори, т. 4. К., 1959; М а р к с К. Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 р. К., 1951; М а р к с К. Критика Готської програми. К., 1953; Л е н і н В. І. Твори. Вид. 4: т. 5. З приводу державного розпису; т. 6. До сільської бідноти; т. 19. Капіталізм і податки; т. 25. Загрожує катастрофа і як з нею боротися; т. 32. Доповідь про заміну розверстки натуральним податком. 15 березня IX з'їзд РКП(б) 8—16 березня 1921 р.; Матеріали XXII з'їзду КПРС. К., 1962; Х р у щ о в М. С. Про скасування податків з робітників і службовців та інші заходи, спрямовані на підвищення добробуту радянського народу. К., 1960.

ПОДАТКОВА СТАВКА — розмір податку на одиницю оподаткування (на гектар землі, карбованець прибутку і т. п.). Див. *Податки*.

ПОДАТКОВЕ ПРАВО — галузь права, що регулює відносини, які виникають між органами державної влади та державного управління і податкоплатниками, складова частина *фінансового права*. В СРСР відповідно до Конституції право встановлювати податки належить найвищим органам держ. влади і держ. управління. Норми рад. П. п. забезпечують надходження до бюджету у формі податку частини нагромаджень держ. підприємств, колективів і кооп. орг-цій, а також незначної частини доходів трудящих. Відповідно до закону Верховної Ради від 7 травня 1960 «Про скасування податків з заробітної плати робітників і службовців» податки з заробітної плати трудящих поступово скасовуються, а згодом стягнення їх припиняться зовсім. У капіталістичних д-вах норми П. п. закріплюють експлуатацію широких народних мас. Див. також *Податки*.

ПОДАТОК З ОБОРОТУ — в СРСР централізований чистий дохід держави. Запроваджений податковою реформою 1930. На відміну від П. з о. при капіталізмі, де він є уні-

версальною формою акцизного оподаткування трудящих (див. *Акциз*), П. з о. в СРСР по своїй суті не є податком. Як і дохід, П. з о. в СРСР є частиною нагромаджень, що створюються на соціалістич. підприємствах. Джерелом його є безперервно розширюване соціалістичне виробництво, зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції і збільшення внутрігосподарських нагромаджень. Розмір П. з о. з одиниці товару визначається встановленими д-вою економічно обґрунтованими цінами, а також рівнем собівартості продукції і прибутку підприємства. При діючій системі ціноутворень в СРСР П. з о. переважно надходить від галузей легкої, харч., нафтової пром-сті і електростанцій. Він є найбільшою статтею прибуткової частини держ. бюджету СРСР. В 1940 П. з о. становив 58,7%, 1950—55,9%, 1955—43%, 1958—45,3%, 1959—42%, 1961—39,6% до загальної суми доходів бюджету. Зниження питомої ваги П. з о. в бюджеті після 1950 пов'язано з неодноразовим зниженням цін на товари, а також з систематичним зростанням прибутку в народному г-ві відрахувань від нього в бюджет. Див. також *Податки*.

ПОДВІЗЬКО Михайло Леонітович (н. 14. XI 1901) — український рад. лексикограф. Н. в с. Рябушках (тепер Лебединського р-ну Сумської обл.). Закінчив Укр. ін-т лінгвістичної освіти у Харкові (1935). Працював у серед. школах і вузах Києва (1935—41), Кварелі і Кутаїсі (1941—44). З 1945 — на редакторській і лексикографічній роботі. Уклав «Англо-український словник» (1948, у співавторстві з К. І. Григоренком), «Українсько-англійський словник» (1953) тощо.

ПОДВІЙНА ТОЧКА — точка кривої, в якій всі перші частинні похідні функції, що задає криву, дорівнюють нулеві і хоч одна друга частинна похідна не дорівнює нулеві. Див. *Особливі точки*.

ПОДВІЙНЕ ВІДНОШЕННЯ (складне, ангармонічне) чотирьох точок A, B, C, D прямої — відношення $\frac{AC}{CB}$ до $\frac{AD}{DB}$. При цьому відношення відрізків вважають додатним, якщо вони напрямлені однаково, і від'ємним, якщо — протилежно. Найважливішими є такі четвірки точок, для яких П. в. дорівнює одиниці. Такі точки наз. гармонічними, а їхнє розміщення на прямій — гармонічним розміщенням. П. в. зберігається при проектуванні, воно є одним з осн. понять *проективної геометрії*.

ПОДВІЙНЕ ГРОМАДЯНСТВО — перебування особи одночасно в громадянстві двох чи більше держав. П. г. виникає гол. чином внаслідок розходження законодавства про громадянство різних держав. Так, П. г. може виникнути при шлюбі осіб з різним громадянством, якщо законодавство держави, громадянкою якої є жінка, не позбавляє її свого громадянства, а законодавство країни чоловіка автоматично надає їй своє громадянство тощо. Правове становище осіб з П. г. міжнародним правом не визначене. Воно інколи врегулюється шляхом укладення угод між заінтересованими державами. Так, СРСР 1956—58 уклав конвенції з Болгарією, Угорщиною, КНДР, МНР, Польщею, Румунією, Чехословаччиною, Югославією, які передбачають уникнення випадків П. г. шляхом добровільного